

Місія врятувати:

що відбувається у російському
полоні і як попередити загибель
у ньому українських військових

ПЕРЕДМОВА

Тема полону — складна і делікатна. Упродовж щонайменше останніх п'яти років МІПЛ комунікує її з рідними полонених, звільненими полоненими, представниками державних органів, міжнародною спільнотою і українським суспільством. Для нас надзвичайно важливо підкреслити, що історії полону — це не чергові цифри у загальній статистиці тих, кого утримує Росія, це — людські долі. Ми фіксуємо випадки не лише знущань у російському полоні, але й загибелі українських військових внаслідок побиття, тортур, тяжких хвороб і ненадання їм медичної допомоги у місцях утримання на окупованих територіях України і території РФ. Говорити про кожен із таких випадків не просто, утім дуже важливо. Переконані, що

з'ясування причин і обставин загибелі в російському полоні дають шанс запустити превентивні механізми забезпечення українських військовополонених, аби кожна родина дочекалась свого рідного з полону.

У цьому дослідженні ми свідомо зробили вибірку найбільш кричущих порушень прав українських військовополонених, аби показати, до чого призводять дії РФ. Таким чином ми не лише фіксуємо докази цих порушень і злочинів, але й сприяємо притягненню винних до відповідальності, активізуємо МКЧХ і міжнародну спільноту задля тиску на Росію і попередження її злочинів проти українських військовополонених.

01

Вступ

Про загибель українських військових, які перебувають у російському полоні на території Російської Федерації (далі — РФ) стає відомо зі свідчень звільнених під час обмінів військовополонених, інтерв'ю рідних загиблих полонених. Також у відкритому доступі в мережі Інтернет можна знайти чимало відео та фото доказів розстрілів, а то й позасудових страт українських полонених росіянами. У своїх доповідях та звітах міжнародні організації нагадують про такі випадки смертей українських військовополонених та засуджують їх, вказуючи, що ці дії є серйозним порушенням Міжнародного гуманітарного права (далі — МГП) і Женевськими конвенціями визначається як воєнні злочини.

Медійна ініціатива за права людини (далі — МІПЛ) досліджує поведження з українськими військовополоненими, умови їхнього утримання, уважно стежить за порушеннями їхніх прав представниками РФ і документує їх. Окрім того, МІПЛ відстежує судові процеси над українськими військовополоненими або українцями, які за МГП повинні мати підзахисний статус, але РФ відмовляє їм у цьому. Водночас МІПЛ представила реконструкцію вибухів у Волноваській колонії № 120 в Оленівці, внаслідок якої загинули понад 47 українських військовополонених та ще 120 отримали поранення. Цей випадок смерті українських військовополонених детально описаний у розділі 07.

У задокументованих свідченнях військовополонені, яких звільнили внаслідок обмінів, розповідають про те, що вони були свідками смертей інших українських військових у полоні внаслідок побиття або тортур. Також свідкам відомо про вчинення актів самогубства українськими полоненими через психологічне, сексуальне чи інше насилля.

13 липня 2023 року Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України повідомило¹ про те, що з липня 2022 року до липня 2023 року в Україну повернуто 19 тіл українських військових, які померли в російському полоні. У серпні 2023 року представник Координаційного штабу з питань поведження з військовополоненими повідомив про повернення в Україну 12 тіл українських військовополонених², утримання яких у російському полоні раніше підтвердив Міжнародний

комітет Червоного Хреста (далі — МКЧХ). Водночас він наголосив, що РФ не повідомляла про стан погіршення здоров'я цих осіб. Можна припустити, що їхня смерть була раптовою, або погіршення стану здоров'я навмисно приховувалося.

Станом на січень 2024 року МІПЛ відомо про **21 українського військовополоненого**, який загинув безпосередньо в місцях утримання під час перебування в російському полоні. Крім того, ми знаємо про випадки страт українських військовополонених відразу після взяття в полон без переміщення їх до таборів чи місць утримання в полоні.

Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України у відповідь на запит МІПЛ про кількість українців, які загинули в російському полоні з 24 лютого 2022 року до 16 листопада 2023 року, повідомило про **49 осіб**.

У той же час навряд нині можна назвати точну кількість загиблих військовополонених українців. Це пов'язано з затримкою повернення або неповерненням тіл та відсутністю повідомлень Росією про смерть військовополонених. Загалом РФ не повідомляє українську сторону про взяття військовослужбовців України в полон, не дозволяють росіяни і зв'язок військовополоненого з його рідними. Ці обставини унеможливають надсилання картки — повідомлення про взяття в полон, реєстрацію Україною потрапляння в полон своїх військовослужбовців і позбавляють можливості контролювати стан здоров'я полоненого.

Виходячи з отриманих МІПЛ свідчень, ми припускаємо, що смерть військовополонених настала здебільшого в результаті тортур, неналежних поведження та умов утримання, а також ненадання або несвоєчасного надання медичної допомоги. Крім того, ми розуміємо, що одна з основних проблем полягає у частій відсутності документів про причини настання смерті військовополонених у місцях утримання, адже російська сторона не надає жодної інформації з цього приводу. Передані Україні тіла часто є в неналежному стані, або повернуто лише рештки тіл, що унеможлиблює проведення точної експертизи.

Мета цієї аналітики — привернути увагу до випадків катування та утримання у неналежних умовах українських

1. Публікація на сайті Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України від 13.07.2023

<https://minre.gov.ua/2023/07/13/za-rik-povernuto-tila-19-zahysnykiv-yaki-pomerly-v-poloni/>

2. Публікація на Телеграм каналі Military Media Center <https://t.me/militarymediacenter/2928>

військовополонених в РФ, внаслідок яких деякі з них гинуть у російському полоні. Інформація та свідчення у цій аналітиці слугують доказами порушення прав українських військовополонених Російською Федерацією та демонструють нагальну потребу надати МКЧХ доступ до цих місць утримання. Важливо також підкреслити

прогалини на міжнародному та національному рівнях щодо забезпечення прав цієї категорії осіб, а також необхідність забезпечити права родин загиблих українських військовополонених. Крім того, описані в цьому документі проблеми впливають на можливість притягнення винних до відповідальності.

02

Методологія

Для цілей цієї аналітики ми використовували задокументовані МІПЛ свідчення цивільних та військових, які перебували у російському полоні, родин загиблих військовополонених, інформацію з відкритих джерел та офіційних сайтів Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України, Координаційного штабу з питань поводження з військовополоненими. Також журналісти МІПЛ підготували та надіслали відповідні інформаційні запити до Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України. Отримана у відповідях інформація була використана для підготовки цієї аналітики. МІПЛ також використала інформацію, надану нам Міжнародною комісією з питань зниклих безвісти.

Цей документ містить розділи про смерть українських військовослужбовців безпосередньо в місцях утримання полонених. Також ми описали епізоди позасудових страт, вбивства українських військових відразу після взяття їх у полон. В окремому розділі описана загибель українських військовополонених у Волноваській колонії № 120 в Оленівці Донецької області. Ці порушення МГП РФ задокументовані правозахисними організаціями. Деякі з них вже розслідують правоохоронні органи України. Проте важливо, щоб розслідувалися не окремі, а всі ці грубі порушення МГП. І робилося це як на національному, так і на міжнародному рівнях.

03

Міжнародні звіти, які підтверджують смерті та позасудові страти

У четвертому проміжному звіті щодо виявлених порушень міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини в Україні від 12 грудня 2023 року (далі — Звіт) Бюро демократичних інститутів та прав людини (далі — БДІПЛ) наголошує на тому, що українські військовополонені піддаються катуванням та жорсткому поводженню в російському полоні. Опитані БДІПЛ свідки розповіли про засоби та методи катувань військовополонених. Вони включають: жорстоке побиття та використання електричного струму, стресових поз, надягання мішків на голову та тривале використання наручників, сексуальне насильство, зокрема примусове оголення, імітацію страти, погрози насильством та каліцтвом, а також приниження та словесні образи. Крім того, у доповіді згадується про те, що українським військовополоненим не надається або надається з

запізненням медична допомога. З затримкою медична допомога надається після жорстоких катувань, аби приховати нанесення фізичних травм полоненим.

У Звіті використано свідчення про те, що внаслідок жорсткого побиття або ускладнень, що виникли після нього, деякі військовополонені померли в ув'язненні, а інші, перебуваючи в ув'язненні, намагалися накласти на себе руки через приниження та фізичне насильство³.

У своїй доповіді Управління Верховного комісара ООН з прав людини від 4 жовтня 2023 року повідомляє про 21 задокументовану позасудову страту українських військовополонених чоловіків з 24 лютого 2022 року до 31 липня 2023 року⁴.

3. <https://www.osce.org/files/f/documents/a/4/561457.pdf>

4. https://ukraine.un.org/sites/default/files/2023-10/23-10_04%20OHCHR%2036th%20periodic%20report%20UKR_0.pdf

Позасудові страти

За допомогою відкритих джерел, а саме відео, які поширювали російські військові у мережі Інтернет, зафіксовано **розстріли російськими солдатами українських військових одразу після взяття їх у полон чи пізніше в полоні**. Такі позасудові страти практикуються росіянами з 2014 року і тривають донині.

Зокрема, 21 січня 2015 року в полоні представників так званої “Донецької народної республіки” (скорочено “ДНР”), які перебували під загальним контролем РФ, було вбито Ігоря Брановицького⁵.

У грудні 2023 року біля Роботиного Запорізької області під час бойового зіткнення російські військові взяли у полон українців і за годину їх розстріляли⁶. 2 грудня 2023 року у медіа було поширено відео розстрілу беззбройних українських захисників російськими військовослужбовцями. Це сталося біля спостережного пункту в районі села Степове Донецької області⁷.

6 березня 2023 року в мережі Інтернет ширилося відео про страту українського військового, якого розстріляли відразу після взяття в полон за слова “Слава Україні!”⁸ Ці відео є важливим доказом скоєних злочинів.

Також є **факти катувань, позасудових страт і утримання в нелюдських умовах українських військовополонених, захоплених представниками Групи Вагнер**, військового формування, яка бере участь у війні проти України. Немає сумнівів, що ці військові є частиною російської армії⁹. Про це МІПЛ детально писала у матеріалі “Група Вагнера. Поза відповідальністю”¹⁰.

Один¹¹ із опитаних МІПЛ військових розповів, як під Бахмутом Донецької області став свідком масового розстрілу українських військовополонених вагнерівцями:

“На позиції нас було 20, підмоги не було, боєприпаси закінчувалися, нас оточили. Мене тримали окремо десь за 5—10 метрів від решти, яку покладали до купи. У цей момент я почув автоматну чергу. Обертаюся і бачу, що стоять четверо і розстрілюють наших хлопців, з яких починає рікою текти кров. “Обнулили”, як вони висловилися”. Вчинення цього злочину російські арміїці пояснили тим, що українські військові начебто прийшли в російське місто, хоча насправді страта сталася на території України. Звільнений військовий підкреслює: “У них таке враження, що це типу їхнє (місто Бахмут — МІПЛ)”.

Інший свідок, Олена, розповіла про те, як вагнерівець розстріляв її чоловіка Олександра, українця за походженням та громадянина Ізраїлю. На початку повномасштабного вторгнення РФ в Україну він приїхав в Україну і пішов добровольцем у ЗСУ. На відео, яке зняте дроном української аеророзвідки, видно, як 23 листопада 2022 року під час одного з боїв під Бахмутом поранений Олександр перебував в окопі, на відео в його руках не видно зброї. До нього підійшов вагнерівець, почав із ним розмовляти. В якийсь момент російський військовий почав хитати головою. Після цього вагнерівець надягнув шолом, узяв автомат, підійшов до Олександра та почав стріляти йому в спину. Полонений одразу впав, але росіянин продовжував стріляти.

Тіло Олександра забрали з поля бою лише після звільнення території, де розстріляли чоловіка. 3 грудня 2022 року він мав статус безвісти зниклого і ймовірно загинув. Наприкінці квітня 2023-го його дружині надіслали фото з моргу, на якому вона впізнала тіло свого чоловіка. Попередньо особу загиблого воїна з'ясували завдяки татуюванням — іменам його дітей.

Також **МІПЛ відомо про позасудові страти з свідчень потерпілих, які перебували в полоні у вагнерівців**.

Зокрема, один зі свідків¹² розповідає про розстріл військовополонених, відрізання голів та вух. Окрім того, після вбивства російські військові знущаються над тілами українських військовополонених, показуючи це живим полоненим. Ще один із опитаних свідків¹³ згадає початок допиту в штабі Групи Вагнера:

“Мені показали свіжі відрізані голови наших хлопців, насаджені на арматуру. Один каже: “Це Едик, а це — Валера. Вони хотіли, щоб все було за Женевськими конвенціями. Ти теж хочеш за конвенціями? Місце для третього є”.

5. <https://www.radiosvoboda.org/a/den-zagybeli-igorya-branovytskogo/31062163.html>

6. <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/cm50mj137j1o>

7. https://t.me/pggo_gov_ua/19838

8. <https://focus.ua/uk/voennye-novosti/553441-rossiyane-rasstrelyali-ukrainskogo-plennoho-za-slova-slava-ukraine-v-op-otreagirovali-foto>

9. <https://mipl.org.ua/grupa-vagnera-chomu-vony-ne-najmanczi-a-rosiya-nese-za-nyh-taku-zh-vidpovidalnist-yak-i-za-regulyarni-zbrojni-syly/>

10. <https://mipl.org.ua/grupa-vagnera-pozha-vidpovidalnistyu/>

11. Свідок №1. Тут і далі свідок — це людина, яка була опитана документаторами МІПЛ, чії свідчення задокументовані.

12. Свідок №2

13. Свідок №3

Свідчення звільнених військових, які стали свідками загибелі в полоні українських військовополонених

Звільнені з російського полону під час обмінів українські військові розповідають про те, як їх катували, а також про те, що чули, як катують інших. Дехто з них став свідком загибелі в полоні. Вони говорять, що деяких військових вбивають одразу після взяття в полон, а деякі помирають у місцях утримання.

На сьогодні МІПЛ відомо про 43 місця утримання українських військовополонених на території Росії, ці місця можна побачити на створеній нами мапі¹⁴, та до 20 місць утримання на окупованих територіях України. Зі свідчень звільнених військових ми дізнаємося про випадки смертей у різних установах пенітенціарної системи Росії, де утримуються українці.

Звільнений із російського полону український військовий¹⁵ був свідком вбивства військовополонених, коли його тільки-но взяли в полон і утримували в одному із сіл Чернігівської області: *“Одного застрелили навіть не завівши в барак. Його привезли і на вулиці застрелили”*. За час перебування в тому населеному пункті військовому відомо про чотири вбивства військовополонених.

Більше випадків смертей у полоні колишні військовополонені згадують, коли розповідають про утримання в колоніях та СІЗО, зокрема на окупованих Росією територіях України.

Наприклад, це відбувається під час прийомки — процесу оформлення новоприбулих полонених у колонії та слідчі ізолятори, коли наглядачі б'ють полонених перед тим, як завести їх у місце утримання. Зокрема, колишній полонений лікар, який утримувався у Волноваській колонії № 120 в Оленівці (Донецька область), розповів, як під час такої прийомки фізичного болю завдавали усім полоненим, навіть пораненим. Під час його прийомки одного пораненого військовополоненого забили до смерті.

Військовий¹⁶, який перебував у Луганському слідчому ізоляторі на окупованій території України, розповів про смерть полоненого через відмову персоналу колонії у наданні йому медичної допомоги: *“... у сусідній 25 камері через ненадання медичної допомоги помер полонений. Там його вкусила комаха, яка переносила якусь хворобу типу енцефаліт. Співкамерники довго просили надати йому медичну допомогу, але персонал СІЗО не реагував, доки він не втратив свідомість і почав задихатися. Тоді прибігли медики, забрали його, та було надто пізно, він помер”*.

Ще одного військового¹⁷ опитали документатори МІПЛ після його звільнення з Суходільської виправної колонії № 36 Луганської області, цей населений пункт також

в окупації. Він сказав: *“Там був один із 36-ї бригади, у нього було осколочне поранення десь у грудях. В один із днів ми йшли в їдальню, йому стало зле і він помер. Також був чоловік, не пам'ятаю його прізвища, до 60-ти років — щось із серцем сталося. Він кілька днів помучився, не міг їсти, у нього тиск і серце, а вночі помер. Його вивезли, але куди, не знаю”*.

Найчастіше колишні полонені згадують випадки смертей, коли говорять про місця утримання українських бранців на території РФ.

У місті Таганрог полонених утримують у ФКУ СІЗО-2 ГУФСВП Росії в Ростовській області.

Звільнений військовий¹⁸, який там утримувався, свідчить: *“Мені розповідали історію, що там охорона на прогулянці побила хлопця. Той піднявся у камеру і в нього зупинилося серце. Після цього у них забрали дубинки і вони почали бити руками і ногами”*.

Ще один свідок¹⁹, який утримувався в тому ж ізоляторі, знає про смерть двох полонених: *“На початку вересня у нас змінився керівник СІЗО після двох смертей — це ми точно знаємо. Помер із 74 бригади, він був на третьому поверсі. І, наскільки я знаю, закатований був азовець. Його везли у вересні в Таганрог, але били так, що не довезли”*.

Інший військовий²⁰, перебуваючи у цьому місці утримання, чув інформацію про військового, якого били поліцейські та відправляли в карцер. У чоловіка був перелом шийки стегна: *“Він важив 50 кілограмів, а його 120-кілограмовий дядько б'є. Я так розумію, що в нього поліорганка почалась (поліорганна недостатність — МІПЛ), нирки відмовили, в нього ще й виразка була”*.

У ФКУ Слідчий ізолятор № 2 УФСВП Росії по Воронежській області утримувався в полоні ще один зі свідків²¹. Він свідчить про тортури та смерть від них у цьому місці утримання: *“Це було ближче до осені. Нас били струмом під час кожної перевірки. Починали з четвертого поверху і йшли вниз. Одного разу перевірка спинилась на третьому поверсі. Ми стояли, суглоби розминали перед побиттям, а вони того дня вже не били нікого — вперше перевірили без побиттів. Виявилось, що в людини від постійного надмірного струму зупинилося серце. Було багато випадків, коли відмовляли кінцівки, мали нетримання сечі. Таких людей забирали з камер і кудись переводили. Пізніше, за два дні, нас вивели (з камер — МІПЛ) і наглядач мені каже: “Руки вище, ти ж не хочеш, щоб у тебе теж інсульт стався?” Ще розказували про Оленівку, де молодих хлопців-морпіхів просто забивали насмерть”*.

14. https://www.google.com/maps/d/u/0/viewer?ll=50.951838350236905%2C64.1317373615835&z=4&fbclid=IwAR0oCTOG-869R_7ka613QxUq23zvVx0bPKlonYz87F6M3XWlyvO6V4OTmCs&mid=1k23eqj_c0ikyUEIE1zFkHna60kDQHtc

15. Свідок №4
16. Свідок №5

17. Свідок №6
18. Свідок №7
19. Свідок №8
20. Свідок №9
21. Свідок №10

ФКУ Слідчий ізолятор № 2 УФСВП Росії по Брянській області у місті Новозибков теж використовується як місце утримання в полоні українських військовослужбовців. Про смерть у цьому ізоляторі розповідає звільнений військовий²²: “Було, що вони казали, мовляв, знову на такому-то поверсі жмур (труп на тюремному жаргоні — міпл). Разів п’ять точно таке було, але ж це тільки у нас на поверсі чули, а там, може, ще десь таке було... Один раз ми саме у дворику для прогулянок були і персонал колонії між собою говорив: “Візьми там того-то і з такого-то поверху, потрібно забрати “жмура” та віднести”. На поверхах також було чути, вони між собою спілкуються, вони говорили, що там-то і там — жмур”.

Інший український військовий²³ у полоні перебував у ФКУ Виправна колонія № 1 УФСВП Росії по Тульській області. Він став свідком смерті полоненого: “Був такий момент, що вони одного вивели в прогулянковий дворик і пів дня били, його там всі били. І на вечір йому стало зле, він попросив таблетку, йому дали валідол. Вночі у нас був підйом, йому знову стало зле. Тоді приїхала швидка, він був на другому поверсі. Вже на ранок змінювалась зміна, я тоді від них почув, що його не відкачали і він помер від зупинки серця. Його так побили, що він не вижив”.

Цей же свідок розповідає про ще один випадок у Виправній колонії № 1 по Тульській області: “Одної ночі, коли ми вже звикли, що нас піднімають, чоловік з інсультом, який був у нашій камері, не зміг встати. Він просто лежав і дивився. Наглядач говорить: “Чому один лежить?” Ми пояснюємо, що з ним щось сталося і треба лікаря, бо він не реагує. Вони зайшли, подивилися, сказали, що лікар буде лише зранку, хоча ми знали, що чергові лікарі там і вночі є. Та вони нікого не покликали. Це був перший підйом тієї ночі. Під час другого вони нашу камеру вже не чіпали, ходили по

інших. Ранком ми почали того чоловіка підіймати, а він уже не реагував. Прийшла нова зміна, яка з місцевих складалася, вони викликали медсестру, та щось йому вколола. А потім чоловіка забрала швидка, більше ми його не бачили”.

МІПЛ також відомий випадок смерті після полону.

Цивільний, якого повернули під час офіційного обміну, помер за кілька місяців після звільнення. Від рідних відомо, що він перебував у Виправній колонії № 1 по Тульській області, про те, що пережив, волів не розповідати.

Про його смерть розповідає колишній військовополонений²⁴: “Я чув, як тіло за ноги витягували з камери. Ми всі чули. Але нічого не знаємо про того, хто б це міг бути. І яка причина смерті”.

Свідки говорять, що після цього приходив до камер якийсь начальник, “відповідальний по зоні”, з’ясував обставини. “Тоді режим у камерах на деякий час послабляли, вдень упродовж години навіть дозволяли сидіти на ліжках. Пам’ятаю, так було в грудні 2022 року. Але нам від того легше вже не ставало”, — каже колишній бранець.

Він та інші згадують, що інколи після побиттів людей без свідомості виносили з камер: “Від голоду він уже майже знепритомлював, світився. У камеру зайшли люди в цивільному, назвали його прізвище. З кожної камери вибирали по одному. Ми запитували, куди їх ведуть. Нам відповідали: “На розстріл”. Інший додав: “Якщо все буде добре, то за тиждень і вас розстріляють”.

За даними колишніх військовополонених, яких опитала МІПЛ, на початку квітня 2022 року під час так званої прийомки у ФКУ Слідчий ізолятор № 1 УФСВП Росії по Курській області загинули двоє українських військовополонених.

06

Свідчення родин загиблих військовополонених

МІПЛ опитала та задокументувала свідчення рідних загиблих у російському полоні українських військових. Завдяки ним бачимо кілька системних проблем. Найперше рідні заявляють про недостатньо ефективну роботу МКЧХ в Росії, про те, що тіла загиблих українських військовополонених Росія зберігає без жодного дотримання правил зберігання тіл, а також часто без фіксації причини смерті полоненого і без надання такої інформації МКЧХ, рідним загиблих чи державі Україна.

ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО СМЕРТЬ

Часто у наданих рідним повідомленнях не вказується причина смерті полоненого. Жодна з опитаних МІПЛ родин не отримувала повідомлень про погіршення

стану здоров’я їхнього рідного під час перебування в російському полоні. Водночас звільнені військовополонені заявляють, що до загиблих у полоні українських військових застосовували фізичну силу і тортури. Це дає розумні підстави вважати, що смерть таких полонених настає раптово через побиття, тортури або через ненадання їм медичної допомоги.

Дружина загиблого військовополоненого Сергія розповіла про те, що підтвердження перебування в полоні свого чоловіка вона отримала від військової частини у той самий день, коли дізналася про його смерть у полоні. Тобто коли рідні отримують підтвердження про полон військового, це не гарантує, що він живий.

22. Свідок №11

23. Свідок №12

24. Свідок №13

РОЛЬ МКЧХ

Зі свідчень звільнених під час обмінів українських військових ми розуміємо, що полонені утримуються в нелюдських умовах, їм часто відмовляють у медичній допомозі, особливо після застосування до них тортур.

Тіла загиблих повертають не відразу, впродовж усього цього часу рідні не мають жодної інформації про те, що їхній родич помер.

Сестра²⁵ одного з загиблих полонених ділиться своїми переживаннями стосовно роботи МКЧХ: *“Вони кажуть, що про всіх знаємо, все контролюємо. Але яким чином, якщо Святослава немає вже майже пів року? П'ять місяців його вже не було в живих. Вони як, взагалі не в курсі? Була ж інформація, що в тому місяці, коли його не стало, Червоний Хрест приїжджав саме в це СІЗО. Ніби-то там якась надзвичайна ситуація сталася і вони туди поїхали, щось перевіряли і після цього полонених там стали краще утримувати”*.

Військовослужбовиця-музикантка²⁶, якій вдалося покинути Маріуполь і на відміну від інших учасників військового оркестру не потрапити в оточення і полон, розповідає: *“Я розмовляла з Женевою і вони казали, що якщо вони підтверджують людину, то це означає, що вона в гарному стані, вона жива і з нею все добре”*.

Після отриманих свідчень ми можемо припустити, що **підтвердження від МКЧХ не гарантує того, що військовополонений живий. Йдеться про те, що МКЧХ не має вільного та конфіденційного доступу до місць утримання, відповідно до свого мандату. МКЧХ отримує інформацію про перебування в полоні від російських військових, а не внаслідок власного моніторингу місць утримання полонених.**

ПРИЧИНА СМЕРТІ

Святослав був учасником військового оркестру у складі 36 бригади, ці музиканти до сьогодні утримуються в полоні Росії. 22-річний Святослав перебував на металургійному комбінаті імені Ілліча. Коли 36-та бригада морської піхоти спробувала прорвати оточення, дехто потрапив під обстріл, був убитий чи поранений, дехто повернувся на Азовсталь, а решта потрапила в полон. На початку літа 2022 року батьки хлопця отримали офіційне підтвердження від МКЧХ про те, що їхній син перебуває в російському полоні. Проте російська влада позбавляє військовополонених на зв'язок з зовнішнім світом, тому впродовж року родина Святослава не знала, де саме він перебуває. 14 квітня 2023 року батьки вперше дізналися про те, що Святослава утримують у ФКУ Слідчий ізолятор № 2 УФСВП Росії по Івановській області. Про це вони дізналися не від російської влади, а від звільненого з полону військового у чаті, де сім'ї 36 бригади обмінювалися інформацією щодо полонених родичів. А 20 квітня 2023 року батьки дізналися, що тіло їхнього сина повернуто під час обміну і що він загинув у полоні. *“Сказали, що був обмін тілами і серед них у списках були й документи нашої сина. Мені надіслали фотографії на впізнання. За деякими прикметами я розпізнав сина, але дуже не розглядав, тому що на це було дуже важко дивитись”*, — розповідає батько.

До цього батьки Святослава отримали від нього три листи, які він написав у полоні: два — в серпні та один — у вересні 2022 року. У цих листах він писав, що в нього все добре: *“Я молодий, сильний, здоровий, я виживу. Рано чи пізно повернусь. Ви бережіть себе, передавайте всім привіт. Усіх люблю, молюся за вас”*. В останньому листі написав: *“Передавай привіт усім, хто мене знає”*. Це стандартні листи, які іноді приходять від полонених з Росії. Зазвичай вони з'являються після того, як МКЧХ виявляє інтерес до якогось конкретного місця утримання полонених. Свідки і жертви тортур та іншого негуманного поводження розповідають про те, що листи цензуруються, часто пишуться під диктовку. Ніхто не може написати правду про те, що відбувається за стінами місць утримання.

Один зі звільнених українських військових розповів МІПЛ про те, як писали листи полонені у ФКУ Виправна колонія № 1 УФСВП Росії по Тульській області. Листи, які полоненим пропонували написати додому, охоронці виставляли на глум. **У них заборонили вказувати, де і в якому стані перебуває людина.** Дозволяли писати загально про те, що все гаразд. *“Потім ці листи позбирали, сиділи і читали, сміялись. А ми тим часом у камерах стояли. Голови опустили, ворушитися не можна було”*, — згадує колишній полонений. Жоден із тих листів так і не потрапив в Україну.

“На листах не було ні дати, нічого. Коли він їх писав, невідомо”, — кажуть батьки загиблого в полоні Святослава.

Від одного зі звільнених українських військових мати Святослава дізналася про те, що **15 числа щомісяця усіх полонених били.** Цей свідок також розповідає про те, що чув, як у приміщенні поруч допитували Святослава: *“Він говорив, звідки він, що він артист, музикант. Вони йому казали співати, то він починав співати, голос у нього гарний”*.

Батьки Святослава, які також збирають свідчення про свого сина, розповідають: *“Його хлопці впізнавали за голосом, коли були на прогулянках, зарядці вранці чи так десь. Він співав дуже гарно. Останню пісню, яку згадав цей хлопчина, якого обміняли, це “Загублений рай” російського гурту “Арія”. Мабуть, його змушували співати ті пісні, бо за українські його б побили”*.

Звільнений військовий також розповів, що влітку у Святослава піднімався тиск, його забирали в лікарню. Але вже в жовтні його чули на зарядці і була інформація, що його добре пролікували. Інший звільнений полонений підтвердив, що влітку у Святослава були проблеми зі здоров'ям — підвищувався тиск. Він також повідомив, що полонених били електрошокером по голові. У цього звільненого полоненого через побої та застосування струму залишилося чотири зуби, решту він втратив внаслідок сильного болю.

Військовополонений Сергій перебував на комбінаті імені Ілліча, потрапив у російський полон у Маріуполі. Наприкінці травня 2022 року його дружина отримала офіційне підтвердження від МКЧХ про полон чоловіка. У ньому вказано, що чоловік перебуває в російському полоні на території РФ. У серпні 2022-го жінка отримала листа, у якому її чоловік писав, що з ним все гаразд, що він здоровий і сподівається на скору зустріч. Проте 20 квітня 2023 року жінці зателефонували з київського

25. Свідок №14

26. Свідок №15

моргу і повідомили, що у них лежить тіло її чоловіка, що необхідно приїхати на впізнання. Вона дізналася, що її чоловік загинув у полоні у ФКУ Виправна колонія №5 УФСВП Росії по Івановській області, **перебуваючи у лікарняному стаціонарі, причина смерті невідома.** Перед цим, 10 квітня, мати одного зі звільнених полонених розповіла жінці, що її син бачив Сергія. Щоранку на плацу всіх полонених змушували присідати. Сергію стало зле і наглядачі колонії віднесли його назад до камери. Після цього його ніхто не бачив.

Дмитро, український військовий, якого утримували у Волноваській виправній колонії № 120 теж загинув у полоні. Сестра Дмитра розповіла МІПЛ про те, що **родині повернули не все тіло, а лише декілька кісток. Серед них була частина черепа, в якому експертиза встановила кульовий отвір та рештки пороху.** Висновки експертизи дають розумні підстави вважати, що Дмитро міг загинути від пострілу в голову або ж представники РФ вистрілили вже в мертво тіло, що є наругою над тілом і заборонено нормами МГП.

У січні 2024 року МІПЛ стало відомо про ще одного українського військового, який загинув у полоні РФ. Чоловік утримувався у ФКУ Слідчий ізолятор № 2 УФСВП Росії по Смоленській області. У полоні він пробув 19 місяців і помер у листопаді 2023 року. **Причину смерті встановили в результаті двох розтинів, одного — в РФ, другого — в Україні. Чоловік помер від туберкульозу.** На дату написання цього тексту ще немає результатів експертизи та розслідування щодо того, чи була ця

хвороба спричинена умовами перебування в полоні та ненаданням полоненому медичної допомоги. Підтвердження чи спростування причинно-наслідкового зв'язку між умовами утримання та смертю є визначальним для того, аби стверджувати, чи була смерть раптовою, чи вона зумовлена порушенням норм МГП щодо утримання військовополоненого.

НЕПРАВИЛЬНЕ ЗБЕРІГАННЯ ТІЛА

Українські правоохоронці заявляють, **що росіяни не відразу повертають тіла, щоб приховати причину смерті.** Так, полонений Святослав, про якого написано вгорі, загинув у російському полоні 14 листопада 2022 року, тоді як в Україну його тіло повернули лише 9 квітня 2023 року. *“Наші органи сказали, що вони (росіяни — МІПЛ) тримають тіла до такого стану, щоб тут було важко щось визначити. Син загинув десь 14 листопада, це згідно з тією інформацією, яку надала російська сторона. При ньому були якісь документи, був оригінал його паспорту, причина смерті не була написана — тільки дата”,* — розповідають батьки Святослава.

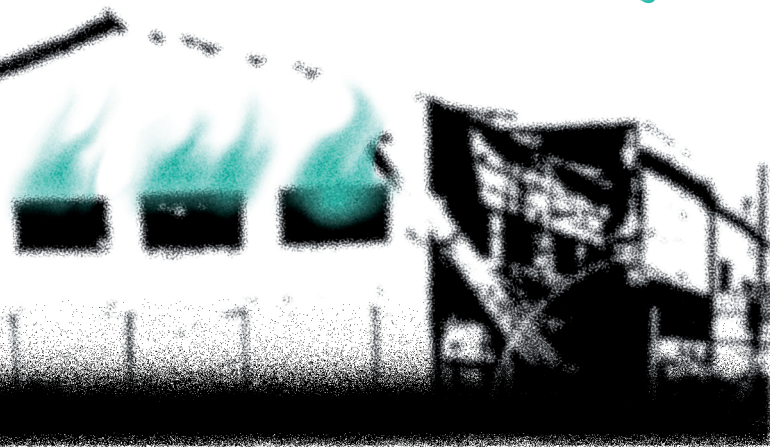
Щодо причини смерті в полоні іншого військового, Сергія, то його дружина говорить так: *“У документах написано: Сергій Олександрович, рік народження, помер у лікарні міста Іваново. Все. Причини немає. Наші встановити нічого не змогли, тому що тілу вже було сім місяців, у довідці вказано про неможливість встановлення причини смерті через знищені зміни трупа”.*

07

Оленівка: масове вбивство військовослужбовців

Вибух у Волноваській виправній колонії № 120 — окремий епізод вбивства українських військовополонених. У цій колонії в полоні перебували близько 2500 українських військових, яких утримували там із 16 травня до грудня 2022 року. В різний час їхня загальна кількість мінялась. Федеральна служба безпеки Російської Федерації та Головне управління Генерального штабу Збройних сил Російської Федерації мали контроль над колонією, оскільки представники цих органів постійно перебували в колонії та були причетні до численних порушень міжнародного права прав людини та міжнародного гуманітарного права.

Документатори МІПЛ зібрили свідчення тих військових, яким вдалося вижити і які повернулися в Україну під час обміну полоненими. Грунтуючись на цих свідченнях, ми зафіксували різні порушення прав військових під час їхнього перебування в російському полоні. Свідки та жертви розповіли про так звану прийомку, під час якої полонених проводять через живий коридор із наглядачів колонії, які б'ють полонених. Окрім цього, полонених утримували у жахливих умовах без можливості задовольнити базові потреби людини, їм не дають достатньої кількості їжі та води. У бараках, розрахованих на 110—120 осіб, перебувало по 300+ осіб. Під час допитів у колонії майже всіх полонених били і катували. Після такого поводження полоненими відмовляли у наданні медичної допомоги.

З 26 по 28 липня 2022 року 193 українських військовополонених були переміщені з бараків до ангару у промисловій зоні колонії. У ніч із 28 на 29 липня 2022 року приблизно о 23:00 пролунало два потужних вибухи — за попередніми даними, біля входу в ангар та з південного боку ангару. **У результаті вибуху не менше 47 військовополонених загинули на місці, 30 зазнали незначних ушкоджень та більше 120 були поранені.**

Серед загиблих військовополонених були ті, хто помер одразу в результаті вибуху, і ті, хто помер від численних травм дорогою до лікарні або через відсутність адекватної медичної допомоги в колонії. Інші поранені, які вижили, отримали ускладнення фізичного та психічного здоров'я.

Один²⁷ зі свідків, медик, розповідає, що сталося одразу після вибуху: *“Бачу повалені ліжка. Більшість відкинуло вибуховою хвилею. Під ногами відчуваю щось схоже на моторне мастило, мабуть, звідкись розлилось у результаті вибуху. Біля гідравлічного преса я перелазив по ліжках нагору, потім по низу. Мастило перемішалось з кров'ю. Ближче до входу бачу розірвані тіла. Багато розкиданих тіл. Хлопці загинули одразу. Одне з тіл ще палало, мов факел. З боку щитка бачив іскри. І навколо багато диму, вогонь. Поранених ми намагалися дотягнути ближче до головного входу в колонію. Там нікого не було. Ми кричали — ніхто не відповідав. Я забіг у будку (скоріш за все, КПП — МІПЛ), почав тиснути на всі кнопки. Вибігла звідкись людина з автоматом та почала стріляти. Єдиний полонений, в якого стріляли в ту ніч, був я. Не влучив”.*

Після вибуху поранені чекали упродовж шести годин перед тим, як їм надали необхідну медичну допомогу в донецьких лікарнях, увесь цей час вони стікали кров'ю. П'ять із них загинули, поки адміністрація колонії роздруковувала список осіб, які підлягали евакуації в лікарні.

Російська сторона не забезпечила своєчасне надання неналежної медичної допомоги пораненим одразу після нападу, що збільшило кількість жертв. Після вибуху вцілілі і поранені українські військовополонені, які могли самостійно пересуватись, вибігли з ангару на вулицю, де намагалися надати допомогу тяжко пораненим. Але в них не було медичних перев'язувальних засобів, аптечок, бинтів, медичну допомогу надавати було нічим. Замість використання джгутів чи турнікетів вони одягом замотували рани та намагались зупинити кров.

Як повідомляє один зі свідків, військовий медик, який перебував у колонії в момент вибуху, за 30 хвилин після вибуху під стіни колонії приїхали автомобілі швидкої допомоги, але їх не пустили на територію. Військовополонені спробували передати їм одного з поранених, протягли його в спальнику під парканом, але за деякий час працівники швидкої його повернули. Поранений був іще живий, утім працівники швидкої сказали, що шансів врятувати його немає. На запитання, чи передавати когось ще, відповіли: “Ні”. Військовополонені просили в охорони колонії дати їм голку, аби зробити декомпресію тим, у кого поранена грудна клітка. Але ті їм відмовили.

Опитаний МІПЛ свідок зазначив, що охоронці колонії допомогу пораненим військовополоненим не надавали,

не допускали до них лікарів, не намагалися гасити пожежу в ангарі. За його словами, приблизно за дві години після вибуху на територію промзони охоронці кинули кілька пакетів із перев'язочними матеріалами. Ще приблизно за годину до поранених привели лікарів із числа українських полонених, які змогли надати мінімальну медичну допомогу пораненим. Але через відсутність медикаментів надати необхідну медичну допомогу пораненим було неможливо.

Один зі свідків зазначив, що бачив поранених, які лежали на асфальті і стікали кров'ю, вони загинули, тому що більше шести годин їм не надавали необхідну медичну допомогу. Всі поранені були в жахливому стані, тіла посічені уламками, багато полонених були обгорілі.

Ближче до світанку на промзону прийшли охоронці колонії і наказали полоненим відсортувати поранених відповідно до тяжкості їхніх поранень і скласти списки на евакуацію.

Один із опитаних МІПЛ потерпілих повідомив, що його змушували впізнавати загиблих і маркером писати на тілах їхні прізвища. Це завдало чоловікові сильного душевного страждання. Більшість тіл загиблих залишилися на території колонії. Обгорілі тіла винесли на вулицю, накрили, певний час вони лежали просто неба. Надалі росіяни утримували їх не у рефрижераторах, а в підвалах. Згідно зі списками, військовополонених із більш важкими пораненнями мали відправити в Донецьк у лікарню.

Під ранок на територію заїхали КАМАЗи. Близько 80 важкопоранених військовополонених почали вивозити до лікарень Донецька близько п'ятої ранку. Саме вантажівками, а не автомобілями швидкої медичної допомоги. Ці вантажні автомобілі абсолютно не пристосовані для перевезення людей, тим більше важкопоранених. Під час цієї дороги до госпіталю деякі військові від численних травм та умов перевезення померли в дорозі. Всього на КАМАЗах до лікарні відправили близько ста поранених.

Один зі звільнених військових²⁸ розповів про цю дорогу: *“Я знаю, що троє у нас загинуло, може, більше. На той момент, поки ми доїхали, Осип замовк, бо Осип лежав поруч. І Велес також — у нього була дуже сильна травма голови, у нього шок, контузія, він там вертівся, крутився, не міг лежати, кричав. А всі ж щільно лежать, мов оселедці. І це ж КАМАЗ, борт металевий. Туди всіх закинули. Велес почав крутитися, битися, поруч Осип лежав, то він на Осипа перекинувся. Ну, Осип спочатку ще кричав, а вже на половині дороги замовк. Вже як заїжджали, то ноги Велеса на Осипі лежали, то вони вдвох уже мовчали. Ну, в Осипа брюхо було дуже розпорене, він казав: “Все, мені гаплик”.*

Кілька днів після вибуху на території колонії працювала група розчистки з числа полонених, яку змусили збирати уламки. Наступної ночі після вибуху було чути, як підїжджали машини, в ангарі весь цей час працювали люди. Про це говорять опитані нами свідки.

МІПЛ дослідила цей випадок загибелі українських військовополонених у Волноваській колонії № 120 і створила реконструкцію подій в Оленівці²⁹.

27. Свідок №16

28. Свідок №17

29. <https://mipl.org.ua/voyennyj-zlochyn-v-olenivci-rekonstrukciya-podij-masovogo-vbyvstva-polonenyh-azovcziv/>

Експертиза тіл та правова кваліфікація діянь РФ

ПРОЦЕДУРА ПОВЕРНЕННЯ ТІЛА В УКРАЇНУ

Після повернення тіла українського військового, який загинув у полоні, відкривається кримінальне провадження за статтею 115 Кримінального кодексу України — умисне вбивство. Пізніше кваліфікація злочину здійснюється відповідно до задокументованих свідчень.

Зі свідчень представників державних органів, майже **усі тіла полонених повертаються в дуже поганому стані**. Це є доказом того, що Росія не дотримується вимог зберігання тіл, наприклад, температурного режиму.

Тіло оглядається слідчим, судовим медичним експертом та за потреби криміналістом. Після цього слідчий вносить клопотання про призначення судово-медичної експертизи, погоджує його у прокурора та скеровує до суду для ухвалення рішення про призначення експертизи. Таку процедуру можна критикувати через її тривалість, адже тіло потрібно зберігати в належних умовах, доки не буде отримано рішення про проведення судмедекспертизи. Саме під час судмедекспертизи проводять ДНК-експертизу на визначення профілю та ідентифікації, встановлюють причину настання смерті, наявність тілесних ушкоджень, їхній характер, тяжкість і зв'язок із настанням смерті. Тіло рідним віддає Бюро судово-медичної експертизи з дозволу прокурора і лише після визначення причини смерті та проведення усіх необхідних експертиз.

НАЛЕЖНА ЕКСПЕРТИЗА ТІЛА

Партнер МІПЛ — **Міжнародна комісія з питань зниклих безвісти (далі — МКЗБ), відповіла на наш запит щодо того, в якому стані має бути тіло, аби мати можливість встановити час настання та причину смерті**. Згідно з відповіддю, рівень деталізації, який можна отримати в результаті експертизи, залежить від цілісності тіла та стану збереження. Чим більша ступінь цілісності та неушкодженості тіла, тим більше інформації можна отримати про причину смерті, чи була вона насильницькою, які є типи ушкоджень та причини їхнього виникнення.

Експерти також називають обставини, за яких встановлення причини смерті може бути неможливим або обмеженим. До таких відносяться:

- відсутність належного внутрішнього та зовнішнього огляду;
- цілісність та стан збереження тіла/рештків людини.

Наприклад, судмедексперт може бути не в змозі встановити причину смерті, якщо:

- ✗ тіло розклалося;
- ✗ тіло нецілісне (частина тіла);
- ✗ тіло скелетоване та/або спалене тощо. У таких випадках можуть бути докази травм, але тілесні ушкодження неможливо віднести до причин смерті;
- ✗ у випадках природних причин, які не можуть бути доведені (наприклад, серцеві аритмії або епілепсія без патологічних ознак).

Водночас МІПЛ відомі випадки, коли рідні свідчили про те, що тіло було в задовільному стані для того, щоб експерти могли встановити причину смерті, але за невідомих обставин таку експертизу належно не провели. Це дозволяє припустити, що на національному рівні експертиза тіл не завжди проводиться так, як це передбачено законодавством.

СЕРЬОЗНІ ПОРУШЕННЯ МГП (ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ)

Умисне вбивство, тортури та нелюдське поводження, умисне заповдіання тяжких страждань, серйозного тілесного ушкодження або шкоди здоров'ю, ненадання медичної допомоги — усе це є серйозними порушеннями Женевської конвенції про поводження з військовополоненими. Відповідно до Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій, їх серйозні порушення розглядаються як воєнні злочини. Будь-який незаконний акт чи бездіяльність з боку держави, що тримає в полоні, які спричиняють смерть або створюють серйозну загрозу здоров'ю військовополоненого, що перебуває під її охороною, забороняються. Те саме стосується будь-яких фізичних чи моральних тортур.

Будь-яка інша форма примусу не може застосовуватися до військовополонених для одержання від них будь-яких відомостей. Військовополоненим, які відмовляються відповідати, не можна погрожувати, не можна їх ображати, переслідувати або вдаватися до обмежень їхніх прав. Порушенням МГП також є неможливість зв'язку військовополонених із зовнішнім світом.

У разі настання смерті військовополоненого держава, яка утримувала військового в полоні, повинна видати свідоцтво про смерть, у якому вказано дані про особу, дату, місце та причину смерті.

З приводу кожного випадку смерті чи тяжкого поранення військовополоненого, які спричинені вартівими чи будь-якою іншою особою, а також з приводу кожного випадку смерті з невідомих причин, держава, що тримає в полоні, негайно розпочинає слідство. Росія цього не робить.

Рекомендації

ДЕРЖАВІ УКРАЇНА

- Належно виконувати свої зобов'язання з проведення своєчасного та ефективного розслідування на національному рівні кожного випадку смерті в полоні. Зокрема, проводити належні судово-медичні експертизи з зазначенням причин смерті.
- Уніфікувати досвід проведених розслідувань, на основі якого розробити стандарти розслідування смертей у полоні. Уніфікація допоможе обрати найефективніші методи розслідування, збільшивши шанси на успіх. Розроблені стандарти мають враховувати міжнародні зобов'язання України за МГП та Міжнародного права з прав людини.
- Систематизовано розслідувати кримінальні провадження відповідно до певного місця утримання полонених на території РФ та на тимчасово окупованих територіях України, залучаючи під кожне місце утримання одну групу слідчих.
- Гарантувати належне зберігання тіл на території України і залучення представників МКЗБ до складних випадків, зокрема для відбору посмертних зразків у різних моргах для аналізу ДНК і допомоги в ідентифікації тіл. Добиватися отримання списків загиблих у полоні українських військових і всіх документів щодо причин смерті.
- Перебувати на постійному контакті з рідними загиблих у полоні, комунікувати з ними всі обставини, які стосуються смерті їхніх рідних.
- Продовжувати зусилля щодо пошуку держави-покровительки або субституту, тобто організації, яка на засадах неупередженості та ефективності зможе виконувати функції держави-покровительки, для охорони інтересів сторін, що перебувають у конфлікті.

МІЖНАРОДНОМУ КОМІТЕТУ ЧЕРВОНОГО ХРЕСТА

- Моніторити інформацію про ймовірні місця утримання, умови поводження з українськими військовополоненими в РФ та на тимчасово окупованих територіях України для встановлення всіх установ, у яких РФ утримує українських військовополонених.
- Наполегливо добиватися надання Росією доступу до всіх місць утримання українських військовополонених та проведення конфіденційних зустрічей із ними задля об'єктивної оцінки їхнього стану здоров'я та умов утримання.
- Наполягати на репатріації утримуваних у полоні медиків та військовополонених з хронічними хворобами, ампутаціями і тих, які перебувають у тяжкому стані, на підконтрольну Україні територію або на територію третьої держави.
- З'ясувати причини смерті військовополонених у місцях утримання, коли про подібні випадки стає відомо МКЧХ.

ІНШИМ ДЕРЖАВАМ

- Продовжувати тиснути на РФ з метою забезпечення нею прав українських військовополонених, припинення застосування щодо них катування і, перш за все, уможливити надсилання в Україну карток із повідомленням про взяття її військовослужбовців у полон. Необхідно вимагати від Росії забезпечити військовополоненим зв'язок із зовнішнім світом, що здатне покращити не лише психологічний стан полонених, а й зберегти більшу кількість їхніх життів.
- Надсилати прохання-запити до МКЧХ про відвідування представниками цієї організації місць утримання Росією українських військовополонених.

Матеріал підготовлено за підтримки Європейського Союзу та Міжнародного Фонду "Відродження" в рамках спільної ініціативи "Європейське Відродження України". Матеріал представляє позицію авторів і не обов'язково відображає позицію Європейського Союзу чи Міжнародного фонду "Відродження".

Медійна ініціатива за права людини – українська неурядова організація, започаткована у вересні 2016 року. Мета організації – поєднати інформування, аналітику та адвокаційні активності для виявлення та реагування на порушення прав людини в умовах російської збройної агресії проти України.

+380509945250
+380973900543

mipl.org.ua

MediaInitiative
forHumanRights

@mihr_ua

mipl.org.ua

miplua